

ПЛАЧЪТ НА ПЪДПЪДЪКА

Нощта беше росна, дори студена, както през късна есен, но цареше необичайна тишина — вече не се чуваха онзи грохот и шум на мотори, който войната донесе в Забесядзието.

Остатъците от 55-а дивизия, влизаща тогава в 13-а армия, която се отбраняваше при Сож между Прапойск и Кричев, се прехвърлиха в средата на август през Бесядз, малка река в Югоизточна Белорусия, и отстъпиха към Струговска Буда. Там беше подготвена нова отбранителна линия: почти цял месец жените и младежите донаборници идваха от Верамейки да копаят окопи и противотанков ров. Отначало караха копаещите до село Латока, зад градчето Бабиновичи, но пристигнаха отнякъде военни с емки и заповядаха да прекратят работата. Тогава качиха копачите на колхозните камиони, още нереквизирани за армията, и ги откараха отвъд Струговска Буда. Оттам колхозниците обикновено се връщаха във Верамейки през седмица — смяна след смяна — и жените смятаха, че дори ако нашите не спрат германеца при Сож, то по-далеч от Ипут — значи, зад другия голям приток на Сож — той, изглежда, няма да мине, там е натрупана толкова много пръст и са наредени толкова греди в пясъка, че дори дяволът да му помага, няма да мине. Но докато боевете се водеха при Сож, имаше надежда, че няма да пуснат германците по-нататък и Верамейки ще се отърве от бедата. Говореше се също, че и през Първата световна война германецът не бил стигнал до Бесядз. Но в края на юли се появили първите бежанци — бабиновичките евреи. А след още една седмица верамайчани видяха как два гъсенични трактора влачиха по широкия пясъчен път откъм Белая Глина огромно оръдие, отделно цевта и

лафета. Далекобойно — клатеха главни досетливите селяни, а щом се изтегля от фронта далекобойно оръдие, значи, отстъпват. Хората някак си изведнъж оклюмаха, започнаха да закопават в земята имуществото си, за да не попадне пред чужди очи. В началото на август председателят на колхоза Радзивон Чубар свика последното общо събрание. От двете махали, Мамонавка и Кулигаевка, които също влизаха във верамейчанския колхоз като една бригада, на събранието дойде само старият член на управата Сидар Равнягин. Тогава Чубар изпрати в Мамонавка да доведат едноръкия Баханьок — от Крутагорие, районния център, бяха се обадили по телефона незабавно да се върнат от паша последните колхозни крави. Основното стадо от сто и петдесет дойни крави беше откарано от Верамейки по-рано. Караха ги заместник-председателят на колхоза Дзянис Зазиба и двама колхозници, които по възраст още не подлежаха на мобилизация, Иван Хохал и Микола Рацеев. Останалите крави трябваше да се закарат в същата посока, през Карачов към Хатиничи. И когато едноръкият Баханьок разбра за какво го вика председателят във Верамейки, той дълго отказва, дори не го досрамя да си поплаче, но Чубар не отстъпи и Баханьок трябваше да се стяга за път. Подкараха стадото в неделя навечер. Кравите сякаш предчувствуваха, че ги чака безкрайно дълъг път, затова жално мучеха и докато ги караха по улицата, се мушеха по дворовете, щом зърнеха нечия врата отворена. Самият Чубар помагаше да ги напъждат, буташе ги с приклада на пушката, караше се и непрекъснато крещеше на жените, които молеха да оставят в село поне юниците, докато не се разбере какво ще стане по-нататък. Чубар обаче се ядосваше и разправяше, че има нареждане от района и той няма право на своя глава да оставя на врага колхозното имущество. Най-после стадото се намери извън селото и Баханьок, плюшейки с камшика, го подкара по пътя за Гутка. А след два-три дни в селото се върна Дзянис Зазиба. Иван Хохал и Микола Рацеев ги нямаше с него — бяха отишли на мобилизационния пункт в Хатиничи.

Зазиба се върна в село настинал — на връщане към Верамейки пил студена вода и хванал ангина. А когато председателят на колхоза се отби у тях, стопанинът ле-

жеше на широкия дървен креват. Имаше болнав вид.

Чубар остави пушката си в ъгъла и попита нарочно високо:

— Какво става там?

Жената на Зазиба Марфа оправи чергата в краката на мъжа си и тихо излезе от къщи: тя и по-рано винаги излизаше, когато Чубар идваше у тях.

— Предадохме кравите. Разписката с печата е ей там на масата. Само че аз... — Зазиба виновно погледна Чубар. — Но ще се оправя някак. Не ми е за пръв път. Тази ангина винаги така ме събаря.

Чубар се разходи из стаята — той беше едър мъж, деветдесет-сто килограма, и дъските на пода, изсърхнали през лятото, заскърцаха под краката му.

— Нещо доста се забавихте там — премигна Чубар с'премрежените си от безсъние очи.

— Ами... оправихме се, колкото можахме...

Тогава Чубар каза, но вече като че ли ядосано:

— Изглежда, не дойдох навреме!

Зазиба потърка с лявата длан върха на широкия си нос, намръщи небръснатото си лице.

— Защо не седнеш, Антонович...

Чубар се съгласи и отиде при поставената до стената пейка. Но седна странишком, сякаш само за да гледа през прозореца навън, и Зазиба виждаше само тила и лявото му ухо. Известно време председателят мълча.

— Не разбирам — сви най-после рамене той, — защо не остана там? Всички бягат, колкото могат по-далеч в тила, а ти изведнъж?

— Аз, Антонович, докато идвах насам, се нагледах и на хора, и на свят. Вярно е, че едни, както казваш, бягат, но други изобщо не мислят да бягат. И от Верамейки, струва ми се, никой не е избягал, нали?

— И какво от това? — като че ли не разбираше Чубар. — Недей сравнява колхозниците с нас. Ние с теб управлявахме колхоза. Или забрави?

— Не, не съм забравил — усмихна се Зазиба.

— Тогава няма защо, значи, да говориш празни работи. Или може би смяташ да се спогодиш и с новата власт? Не може да се отрече, и ти пострада, и синът ти...

Зазиба изправи възглавницата до стената и седна: той изведнъж почувствува, че не му достига въздух.

ОПРАВДАНИЕ НА КРЪВТА

I

Немската походна колона отдавна беше отминала Кадрусевичевата къща и навлязла във Верамейки, но в селото едва ли някой би могъл да я види: почти цялото възрастно население беше в Паддубище.

Първа забеляза немците старата щъркелица, която самотно и безпомощно, сякаш провесена, се кумеше в гнездото си край гробището. Тя беше твърде гладна, пък и изобщо тая година едва преживяваше, защото рядко се решаваше да напусне брезата, за да потърси храна долу в тревата или край блатото. И поради това в дълбоката си полудрямка взе в далечината долу немската колона за виещ се смък.

II

— Гледай, Зазиба, твоите верамейчани са забучили навсякъде колчета из полето и току-виж, скоро отново разорат синурите. Ще стане пак както преди — всеки ще се затвори в двора си, ще заживее само за себе си. С една дума, все едно хич ги е нямало вашите десет години щастлив и заможен живот!...

Така между другото говореше на Зазиба — почти право в ухото — Брва-Живатовски, запътил се заедно с него за кладенчето, където на утъпканата пътечка през ливадите издъхваше в кървава пяна застреляният лос. От своето прикритие сред хвойновия храсталак Чубар можа да види съвсем ясно: наистина тези двамата много не бързаха да разберат какво се беше случило внезапно сред сухото дере; не се бяха поддали на верамейчани, които веднага след изстрела на Рахим се из-

сипаха от Паддубище надолу по склона. Брава-Живатовски и Зазиба влачеха крака, както се казва, и отдалеч на нетърпеливия Чубар му се стори, че след като отбиха от гутянския път, Брава-Живатовски и Зазиба сякаш нарочно удължаваха пътя си, заобикаляха прекалено старателно изровените места, където, без да иска, човек можеше да се препъне в някой мравуняк или да хлътне в някоя обрасла с полска трева яма или трапчинка от копито. И ако мудността на Зазиба беше позната на Чубар — в тая липса на припряност се таеше стабилно спокойствие, което, кой знае защо, винаги дразнеше Чубар, но все пак отговаряше и на обичайното му поведение, и на движенията му, и в края на краищата на целия в същност Зазибов характер — то странно беше да видиш Брава-Живатовски в този му вид и може би преди всичко защото нямаше никакво обяснение за самото му присъствие до Зазиба особено в разбирателството, възникващо сякаш между тях; във всеки случай видът на тази близост направи неприятно впечатление на Чубар, което на свой ред породило у него ревниво и отмъстително чувство.

— То се знае, че както и в живота не всички бяха равни в колхоза — продължаваше Брава-Живатовски. — Едно и също — за едни майка, за други машеха. Само в началото дето си деряха гърлата: ще настъпи всеобщо добруване, селски рай. Ти само бърхти, селяко! И селякът, като поплака малко за парчето си земица, с което трябваше да се раздели, пък и не чак толкова малко, а май бая много, се зае да бърхти за колхоза в началото усърдно, но като погладува няколко години подред, проумя — не, в този ваш общ казан, току-виж, си обърнал петалите. Че то и твоите болшевики, дето имаха пипка в главата, после се сепнаха: не току-тъй скоро, през тридесет и пета, въведоха колхозния НЕП. Отпуснаха лична земя, че и крави, овчици и туй-онуй позволиха да държиш, за което по-рано не можеше и дума да става. Много важно, че тая отстъпка не я казваха колхозен НЕП. Важна е самата същност. А тя беше в това, че разумните хора най-после се досетиха — след страшния глад селякът, все едно, няма да се окопоти без лично стопанство, а, значи, няма да се свържеме и цялата страна, та затова въведоха както при Ленин този колхозен НЕП. Гледаш, на селяка малко му

просветна. Ама пак някого го засърбя — че как тъй селякът да има хляб не само за днес, ами и за утре? Този път и умните хора не можаха да помогнат. Защото и самите те вече пасяха нейде из Сибир самурите. И ето че в тридесет и девета наложиха данък и на частното ползване, че и за кравата, и за прасето плащай на държавата: взеха да издават на колхозниците квитанции като тия на частниците. Надяваха се да ги откажат и от личната им земица, и от кравата. Къде ти! Селякът беше вече готов последните си дрипи да продаде, но да плати, та да не загуби своето, защото добре помнеше какво му беше на главата и в тридесет и първа, и в тридесет и втора, и в тридесет и трета, че, кажи го, и в тридесет и четвърта.

Брава-Живатовски говореше с глас на човек, който опипва почвата, за да подтикне към откровеност своя спътник, та после да се намъкне в душата му. Но за негово учудване празните му приказки не предизвикваха у Зазиба желание да му възразява, може би защото горчивината, наслоила се в душата му още от сутринта, когато се заеха да делят колхозната земя, отстъпи място на едно унило безразличие, дали от парещото слънце и хорската глъч, дали защото Зазиба разбираше — не си струва да опровергава или разубеждава Брава-Живатовски, щом той всичко това вече е премислил и подредил в определена система. Беше му само малко чудно, че негов съселянин, макар и пришелец, но все пак съселянин, може толкова гладко да се изразява: изглежда, че за Брава-Живатовски не бе трудно да реди с такива словосъчетания и умозаклучения (та само „колхозния НЕП“ колко си го биваше!), които Зазиба би могъл да срещне дотогава само в някои забранени книги, или да чуе на някое тайно събрание; но тъй като нищо подобно Зазиба не беше чел или чувал и всичко това се оказа нещо ново, чуто за пръв път сега от Брава-Живатовски, то съвсем да завидиш на селяка: как е могъл да стигне до такива „необорими“ изводи със своето полуградско, полуселско образование, което тоя верамейчански завряп зет бе получил някога на село, а след това в Барановичи? Празнословията му изненадаха Зазиба и го накараха да бъде нашрек още вчера, когато се връщаха заедно с една каруца от Бабиновичи, но толкова по-неочаквани и дори не толкова